

EIBARKO ADITZ-LAGUNTZAILEAREN PARADIGMAK

Juan SAN MARTIN

Eibarko hizkera, aditzean bereziki, Markinakotik hurbil dago, Sebero Altube berak aditzera eman zigunez¹. Izan ere, Debarruaren behe partearen zati batek eta Artibai goialdeak osatzen bai zuten Erdi-arohan Markina zeritzan merindatea, Elgoibarko hiria buru zela. Garai bateko politikazko lotura horregatik ezta batere harritzekoa bertako hizkerak elkarregandik hurbilak izatea. Hala ere, gure egunotan, Elgoibarko hizkeran, gipuzkeraren kutsapenez, aditza bera aski nahastua aurkitzen da; baina Eibar, Ermua eta Mallabia-koa ordea, Ego erreka berrutikoak, Markina-Jemein eta Markina-Etxebarrikoarekin elkarregandik senide hurbil.

Beraz, Eibarkoak, Bizkaikotzat jotzen ditugun mendebaldeko euskalkien formak ditu oinarritzat; bere laburtzeko joeraz, *deutsat*-en ordez, *u* galduaz, *detsat* erabiliaz, baina muin bereko aditz jokoak.

Toribio Etxebarriari zor diogu Eibarko aditz-laguntzailearen lehen bilketa²; baina, esan beharra dugu, hark paradigmatan jarri ez zuelako edo, zenbait aditz jokoren zerrendak bildu gabe gelditu zirela. Pedro Yrizar ohartu zen hutsune hontaz eta laukiz gertatutako orri batzuk igorri zizkidan falta ziren parteak betetzeko. Orduko osagarriaren ondorena da orain aurkezten dudan paradigmazko lantxo hau, gure euskalkiak hobeto ezagutzen laguntzeko asmoz.

Eibarko hizkera motaz bilketazko lan asko egin da eta ongi deritzat une honetan beraien berri ematea, zerbait gehiago jakin nahi duenak bertara jo dezan, lantxo hau bertan oinarritzen denez gero. Bilketarik nagusienak T. Etxebarriak egin zituen, arestian aipatutako aditzari buruzkoaz gainera hiztegi bat³, eibartarrez egin den lanik nagusiena. Nik nere aldetik beste zenbait

1. ALTUBE, S.: «Eibartarrak eta euskera». *Euskera*, V, 1960, 329-333 orrialdeak.

2. ETXEBARRIA, T.: «Flexiones verbales de Eibar». *Euskera*, VIII-IX, 1963-64, 53-130 orr.

3. ETXEBARRIA, T.: «Lexicón del euskera dialectal de Eibar». *Euskera*, X-XI, 1965-66, 1-659 orr.

hiztegiño osatu nituen gai barezi batzutan : burdinlangintzako hiztegitxo teknikoa, perretxiku eta txori izen bildumak⁴. Bestalde, bertako azentu diakritikoaren lan sakon eta zehatz bat Imanol Laspiurrek⁵.

Literaturaz ere zerbait landua izanda Eibarko hizkera. T. Etxebarriaren *Ibilarixanak* eta nere *Zirikadak* eta *Eztenkadak* lekuko⁶. Baina Eibarko hizkera literaturan jatorren erabili duena Antonio Iturrioz kontalari trebea izan da. Bere lanak zenbait aldizkaritan sakabanatuak aurkitzen dira. Izatez, ez dira asko, baina bai haintzat hartu beharrezkoak bere idazkera bizi eta jatorragatik.

Honako paradigma haueri begiratu bat ematen diona laster konturatuko da bestelako oharrik gabe ulertzeko eran daudela. Baina, hala ere, adierazpen hau egin nahi nuke: zukako formaren ondorean hitanozkoak agertzen ditudala, gizonezko eta emakumezkoarenak azken silabak marra baten bidez bereziz: *ni nok* eta *ni non* jarri beharrez, *ni no* / $\frac{k}{n}$ jarriaz, adibidez.

Urrengo, baita ere, aditz batek eibartarron artean bi era hartzen ditueanean, parentesi artean adieraziko da. Esate baterako, (*z*)*estan* jartzen denean, bietara erabiltzen dela esan nahi du; *estan* (eustan) forma jatorra eta zukakoarekin noizbait nahastu zen *zestan*; bere ordaina zukakoan *zestazen* (zeustazen) denean.

Paradigmok orokorki bergiraturik irakurlea laster ohartuko da holako gora-behera tipiekin.

Orainaren eta iraganaren kuadroak agartzen dira hemen; geroa, orainaren forman beren aurretik *izango* jarriaz osatzen bait da. Adibidez, *ni izango naiz*; *neri izango jata*, eta abar.

Honen bestez, hara hemen Eibarko aditz-laguntzailearen paradigmak:

4. SAN MARTIN, J.: «Eibar'en erabiltzen diran burdin langintzako itz teknikoak». *Euskera*, III, 1958, 141-158 orr.; «Eibar'en teknika gaietan egin dan ebohuziñoari buruz». *Euskera*, IV, 1959, 127-138 orr.; «Perretxiku izenak Eibarren». *Euskera*, XX, 1975, 453-458 orr.; «Txori izenak Eibarren». *Euskera*, XXIV, 1979, 271-277 orr.

5. LASPIUR, I.: «Azentu diakritikoa Eibarko euskaran». *Euskera*, XXIV, 1979, 175-268 orr.

6. ETXEBARRIA, T.: *Ibilarixanak*. Zarautz, 1967. J. San Martín, *Zirikadak*. Zarautz, 1960. *Eztenkadak*. Zarautz, 1965.

ORAINA

NI	NAIZ NO/ ^K / _N	JATA JATA/ ^K / _N	JATAZ JATA/ ^{ZAK} / _{NAZ}
ZU	ZARA	JATZU	JATZUZ
HI	AIZ	JA/ ^K / _N	JATA/ ^Z / _{NAZ}
HA (Bera)	DA DO/ ^K / _N	JAKO JAKO/ ^K / _N	JAKOZ JAKO/ ^{ZAK} / _{NAZ}
GU	GARA GAITU/ ^K / _N	JAKU JAKU/ ^K / _N	JAKUZ JAKU/ ^{ZAK} / _{NAZ}
ZUEK	ZARAZ = ZARA	JATZUE	JATZUEZ
HAIEK (Eurak)	DIRA DITU/ ^K / _N	JAKUE JAKU/ ^{EK} / _{NEN}	JAKUEZ JAKUE/ ^K / _{NAZ}

ORAINA

	(Singular) Gauza bat	(Plural) Bi edo gehiago	NI	GU	ZU	ZUEK
NIK	DOT JUAT JONAT	DITTUT JITTU/ ^{AT} NAT	—	—	ZAITTUT AUT AUT	ZAITTURA. ZAITTUET
ZUK HIK	DOZU DO/ ^K N	DITTUZU DITTU/ ^K N	NOZU NO/ ^K N	GAITTUZU GAITU/ ^K N	—	—
HAREK	DAU JO/ ^K N	DITTU JITTU/ ^K N	NAU NAJO/ ^K N	GAITU GAITU/ ^K N	ZAITTU AU AU	ZAITTUZE
GUK	DOGU JUAGU JUNAGU	DITTUGU JITTU/ ^{AGU} NAGU	—	—	ZAITTUGU AU/ ^{AGU} NAGU	ZAITTUGU
ZUEK	DOZUE	DITTUZUE	NOZUE	GAITTUZUE	—	—
HAIEK (Eurak)	DABE JUEK JONE	DITTUE JITTU/ ^{EK} NE	NABE NAJ/ ^{UEK} ONE	GAITTUE GAITU/ ^{EK} NE	ZAITTUE ABE ABE	ZAITTUZUE

IRAGANA

NI	NINTZAN NINTZ/ ^{UAN} ONAN	JATAN JATA/ ^N NAN	JATAZEN JA/ ^{ZEN} NAZEN
ZU HI	ZIÑAN INTZA/ ^N NAN	JATZUN JA/ ^N NAN	JATZUZEN JATA/ ^{ZEN} NAZEN
HA (Bera)	ZAN ZUAN ZONAN	JAKON JAK/ ^{UAN} ONAN	JAKOZEN JAK/ ^{UAZEN} ONAZEN
GU	GIÑAN GIÑU/ ^{AZEN} NAZEN	JAKUN JAKU/ ^{AGUN} NAGUN	JAKUZEN JAKU/ ^{AGUZEN} NAGUZEN
ZUEK	ZIÑAZEN	JATZUEN	JATZUEZEN
HAI EK (Eurak)	ZIRAN ZITU/ ^{AN} NAN	JAKUEN JAKU/ ^{EN} NEN	JAKUEZEN JAKU/ ^{EZEN} NEZEN

IRAGANA

	(Singular) Gauza bat	(Plural) Bi edo gehiago	NI	GU	ZU	ZUEK
NIK	NEBAN UAN NAJ/ONAN	NITTUAN NAJITTU/ AN NAN	—	—	ZINDURAN INDU/ ATEN NATEN	ZIÑURAZEN
ZUK HIK	ZENDUAN (=ZENDUN) EBA/ N NAN	ZENDUZEN (Z)ITTU/ AN NAN	NINDUZUN NINDU/ AN NAN	GIÑUZUZEN GIÑU/ AZEN NAZEN	—	—
HAREK	EBAN JUAN JONAN	ZITTUAN JITTU/ AN NAN	NINDUAN NAJINDU/ AN NAN	GIÑUZEN GIÑU/ AN NAN	ZINDUZEN INDU/ AN NAN	ZIÑUZEN
GUK	GENDUAN (=GENDUN) GENDU/ AN NAN	GENDUZEN GENDU/ AZEN NAZEN	—	—	ZINDUGUN INDU/ AGUN NAGUN	ZIÑUGUZEN
ZUEK	ZENDUEN	ZENDUEZEN	NINDUZUEN	GIÑUZUEZEN	—	—
HAIEK (Eurak)	EBEN JUN JONEN	EBEZEN (=EBIEN) JITTU/ EN NEN	NINDUEN NAJINDU/ JEN ONEN	GIÑUEZEN GINDU/ EZAN NEZEN	ZINDUZEN INDU/ EN NEN	ZIÑUEZEN

	NERI		ZURI (HIRI)				HARI	
	(Singular) Gauza bat	(Plural) Bi edo gehiago						
NIK	—	—	DETSUT DEU/ ^{AT} _{NAT}	DETSURAZ DEU/ ^{RAZ} _{NARAZ}	DETSAT JETS/ ^T _{NAT}	DETSARAZ JETS/ ^{RAZ} _{NARAZ}		
ZUK HIK	DESTAZU DEST/ ^K _N	DESTAZUZ DEST/ ^Z _{NAZ}	—	—	DETSAZU DETS/ ^K _N	DETSAZUZ DETS/ ^Z _{NAZ}		
HAREK	DESTA JESTA/ ^K _N	DESTAZ JESTA/ ^Z _{NAZ}	DETSU DEU/ ^K _N	DETSUZ DEU/ ^{AZ} _{NAZ}	DETSA JETS/ ^K _N	DETSAZ JETS/ ^Z _{NAZ}		
GUK	—	—	DETSUGU DEU/ ^{AGU} _{NAGU}	DETSUGUZ DEU/ ^{AGUZ} _{NAGUZ}	DETSAGU JETS/ ^{GU} _{NAGU}	DETSAGUZ JETS/ ^{GUZ} _{NAGUZ}		
ZUEK	DESTAZUE	DESTAZUEZ	—	—	DETSAZUE	DETSAZUEZ		
HAIK (Eurak)	DESTE JEST/ ^{EK} _{ANE}	DESTEZ JEST/ ^{EZAK} _{ANEZ} (=JEST/ ^{EZ} _{ANEZ})	DETSUE DEU/ ^{EK} _{NE}	DETSUEZ DEU/ ^{EZ} _{NEZ}	DETSE JETS/ ^{EK} _{ANE}	DETSEZ JETS/ ^{EZ} _{ANEZ}		

	GURI		ZUEI		HAIEI	
NIK	—	—	NETSUEN	NETSUEZEN	NETSEN NAJETS/ ^{EN} ANEN	NETSEZEN NAJETS/ ^{EZEN} ENEZEN
ZUK HIK	ZESKUZUN (Z)ESKU/ ^{AN} NAN	ZESKUZUZEN (Z)ESKU/ ^{AZEN} NAZEN	—	—	ZETSEZUN (Z)ETS/ ^{AN} ANEN	ZETSEZUZEN (Z)ETS/ ^{ZEN} NEZEN
HAREK	ZESKUN JESKU/ ^{AN} NAN	ZESKUZEN JESKU/ ^{AZEN} NAZEN	ZETSUEN	ZETSUEZEN	ZETSEN JETS/ ^{EN} ANEN	ZETSEZEN JETS/ ^{EZEN} ENEZEN
GUK	—	—	ZETSUGUN	ZETSUGUZEN	ZETSEGUN JETSE/ ^{GUN} NAGUN	ZETSEGUZEN JETSE/ ^{GUZEN} NEGUZEN
ZUEK	(Z)ESKUZUEN	(Z)ESKUZUEZEN	—	—	ZETSEZUEN	ZETSEZUEZEN
HAIEK (Eurak)	ZESKUEN JESKU/ ^{EN} NEN	ZESKUEZEN JESKU/ ^{EZEN} NEZEN	ZETSUEN	ZETSUEZEN	ZETSEN JETS/ ^{EN} ANEN	ZETSEZEN JETS/ ^{EZEN} ENEZEN

	NERI		ZURI (HIRI)		HARI	
NIK	—	—	NETSUN NEU/ ^{AN} NAN	NETSUZEN NEUA/ ^{ZEN} NAZEN	NETSAN NAJETSA/ ^N NAN	NETSAZEN NAJETSA/ ^{ZEN} NAZEN
ZUK HIK	ZESTAZUN (Z)ESTA/ ^N NAN	ZESTAZUZEN (Z)ESTA/ ^{ZEN} NAZEN	—	—	ZETSAZUN (Z)ETSA/ ^N NAN	ZETSAZUZEN (Z)ETSA/ ^{ZEN} NAZEN
HAREK	ZESTAN JESTA/ ^N NAN	ZESTAZEN JESTA/ ^{ZEN} NAZEN	ZETSUN (Z)EUA/ ^N NAN	ZETSUZEN (Z)EUA/ ^{ZEN} NAZEN	ZETSAN JETSA/ ^N NAN	ZETSAZEN JETSA/ ^{ZEN} NAZEN
GUK	—	—	ZETSUGUN EU/ ^{AGUN} NAGUN	ZETSUGUZEN EU/ ^{AGUZEN} NAGUZEN	ZETSAGUN JETSA/ ^{GUN} NAGUN	ZETSAGUZEN JETSA/ ^{GUZEN} NAGUZEN
ZUEK	(Z)ESTAZUEN	(Z)ESTAZUEZEN	—	—	(Z)ETSAZUEN	(Z)ETSAZUEZEN
HAIEK (Eurak)	ZESTEN JEST/ ^{EN} ANEN	ZESTEZEN JEST/ ^{EZEN} ANEZEN	ZETSUEN (Z)EU/ ^{EN} NEN	ZETSUEZEN (Z)EU/ ^{EZEN} NEZEN	ZETSEN JETS/ ^{EN} ANEN	ZETSEZEN JETS/ ^{EZEN} ANEZEN

	GURI		ZUEI		HAIEI	
NIK	—	—	DETSUET	DETSUERAZ	DETSET JETS/ ^{ET} ANET	DETSERAZ JETS/ ^{ERAZ} ENERAZ
ZUK HIK	DESKUZU DESKU/ ^K N	DESKUZUZ DESKU/ ^{AZ} NAZ	—	—	DETSEZU DETS/ ^{EK} ANE	DETSEZUZ DETS/ ^{EZ} ENEZ
HAREK	DESKU JESKU/ ^K N	DESKUZ JESKU/ ^{AZ} NAZ	DETSUE	DETSUEZ	DETSE JETS/ ^{EK} ANE	DETSEZ JETS/ ^{EZ} ENEZ
GUK	—	—	DETSUGÙ	DETSUEGUZ	DETSEGU JETSE/ ^{GU} NAGU	DETSEGUZ JETSE/ ^{GUZ} NEGUZ
ZUEK	DESKUZUE	DESKUZUEZ	—	—	DETSEZUE	DETSEZUEZ
HAIEK (Eurak)	DESKUE JESKU/ ^{EK} NE	DESKUEZ JESKU/ ^{EZ} NEZ	DETSUE	DETSUEZ	DETSE JETS/ ^{EK} ANE	DETSEZ JETS/ ^{EZ} ENEZ

SUMMARY

In this report, we present paradigms of the auxiliary in Eibar, town of the basin of the Deba river (situated in the Ego branch), which administratively and politically is integrated in Gipuzkoa and notwithstanding, their verbal forms belong to the western group, that commonly is known like biscayan. It is also a variety of dialect which is situated near the dialect of Markina (Biscay), like S. Altube commented.

The basins of the high Artibay and Ego maintain their forms analogous in the verbal conjugations. We musn't forget their old entail politically and historically because they took part of the same merindad (territorial jurisdiction) in the Middle Age, from this merindad Elgoibar was the greatest town and now in its verbal system has interferences from the dialect of Gipuzkoa.

The little differences existing between Eibar and Markina don't disturb the verbal system. They are, for example, of the order of this syncopated way: the loss of the *u*, from the *deutsat*, in the dialect of Eibar is *detsat*, but substantially is equal.

The first systematic compilation of the auxiliary in Eibar was made by Toribio Echevarria. The present report is a contribution that groups paradigms and is completed by some contributions.

In the introduction we make a reference to the works about lexicography in Eibar: a general book of T. Echevarria besides the nomenclature of technical-meta-lurgical terms, mycology and ornithology, compiled by us; we also mention the study of the diacritic accent, realized by I. Laspiur (all these works have been published in the *Euskera* review); and by the way we mention the literary work existing in this dialect of Eibar.

Some brief final remarks serve to us for helping in the interpretation and management of the pictures and a relation of bibliographic references, and the pictures of paradigms are also enclosed.

RESUMEN

En esta comunicación se presentan paradigmas del verbo auxiliar de Eibar, municipio de la cuenca del Deva (ubicado en el afluente Ego), que en lo político-administrativo está integrado en Guipúzcoa y que, sin embargo, sus formas verbales pertenecen al grupo occidental, que comúnmente conocemos por vizcaíno. Y a su vez, variedad dialectal que se sitúa muy próxima a la de Marquina (Vizcaya), tal como anotó S. Altube.

Las cuencas del alto Artibay y del Ego conservan formas análogas en las conjugaciones verbales. Tal vez no se debiera olvidar su antigua vinculación en lo político-histórico, puesto que formaron parte de una misma merindad en época medieval, de la que Elgoibar, que hoy en su sistema verbal contiene interferencias guipuzcoanas, constituía la villa mayor.

Entre Eibar y Marquina, las pequeñas diferencias existentes no alteran el sistema verbal. Son, por ejemplo, del orden de este modo sincopado: la pérdida de la *u*, del *deutsat*, en eibarrés se convierte en *detsat*, pero que sustancialmente viene a ser igual.

La primera recopilación sistemática del verbo auxiliar de Eibar se la debemos a Toribio Echevarria. El presente trabajo consiste en una contribución que al propio tiempo de agrupar en paradigmas se completa con algunas aportaciones.

En la introducción se hace referencia a los trabajos sobre lexicografía de Eibar: una obra general de T. Echevarría, más las nomenclaturas de términos técnico-metalúrgico, micología y ornitología, recopilados por el que suscribe; al propio tiempo se menciona el estudio del acento diacrítico, realizado por I. Laspiur (todos estos trabajos fueron publicados en la revista *Euskera*); y del mismo modo se menciona la obra literaria existente en esta variedad eibarresa.

Unas breves notas finales sirven para ayudar en la interpretación y manejo de los cuadros, se acompaña una relación con referencias bibliográficas, para dar paso a los cuadros en paradigmas.

RÉSUMÉ

Dans cette communication on présente des paradigmes du verbe auxiliaire d'Eibar, municpe du bassin de la Deba (situé dans l'afluent Ego) lequel est intègre politique-administrativement en Gipuzkoa et cependant ses formes verbales appartiennent au group occidental, que communément on connait comme biscayen; et au même temps, c'est une variété dialectal qu'on situe très proche à celle de Markina (Biscay) tel que S. Altube a commenté.

Les bassins de la haute Artibay et de l'Ego conservent des formes analogues dans les conjugaisons verbales. On ne doit pas oublier son ancien lien politique et historiquement, car ils ont été partie de la même merindad (juridiction territoriale) à l'époque du Moyen Age; de cette merindad Elgoibar était la plus grande ville et maintenant dans son système verbal contient des interferences de la Gipuzkoa.

Les petites différences existant entre Eibar et Markina n'altèrent pas le système verbal. Elles sont, par exemple, du ordre de ce mode syncopé: la perte du *u*, à *deutsat*, dans la langue d'Eibar est *detsat*, mais substantiellement est égale.

La première compilation systematique du verbe auxiliaire d'Eibar est faite par Toribio Echevarria. Le présent travail est une contribution qu'au même temps groupe des paradigmes et est complétée avec quelques apports.

Dans l'introduction on fait une référence aux travaux sur lexicographie d'Eibar: un livre général de T. Echevarria, plus les nomenclatures des termes technique-metalurgiques, mycologie et ornithologie, compilés par nous; au même temps on mentionne, l'étude de l'accent diacritique, réalisé par I. Laspiur (tous ces travaux ont été publiés dans la revue *Euskera*) et on mentionne aussi l'oeuvre littéraire existant dans cette variété d'Eibar.

Quelques brèves notes finales pour aider à l'interprétation et maniemnt des tableaux, il y a aussi une relation avec des références bibliographiques pour finir avec les tableaux des paradigmes.